

Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер (Малюк Цахес) (переказ скорочено)

Ернст Теодор Амадей Гофман

Переказ:

Події відбувались у невеличкій державі князя Деметрія, яка нагадує карликові князівства, що мали місце у Німеччині часів Гофмана.

Поки правив Деметрій, усі мешканці князівства мали свободу, тому сюди й злетілися волелюбні феї і маги, що уособлюють духовність.

Після смерті Деметрія його місце посів Пафнутій, який "реорганізував" своє князівство, розігнавши всіх фей і магів, крім Рожі-Гожої (Розабельверде, Розабельверде), патронки притулку для шляхетних дівчат.

Паралельно з історією цілого князівства розповідається про долю потворного крихітки Цахеса, що народився у селянки Лізи.

Часто жінку можна було зустріти з кошиком для хмизу, в якому був її син Цахес.

Цитата:

Справді-бо, жінка мала всі підстави нарікати на бридкого виродка, що народився два з половиною роки тому. Те, що на перший погляд могло видатися цілком химерно скрученим цурпалком дерева, було не що інше, як потворний курдупель якихось дві п'яді¹ на зріст, що досі лежав у коробі, а тепер виліз і борсався та вурчав у траві. Голова в потвори глибоко запала між плечима, на спині виріс горб, як гарбуз, а зразу ж від грудей звисали тонкі, немов ліщинові палички, ноги, тож весь він був схожий на роздвоєну редьку. На обличчі неухватне око нічого б і не розгледіло, але, придивившись пильніше, можна було помітити довгий гострий ніс, що витикався з-під чорного скошланого чуба, пару маленьких чорних очиць, що виблискували на зморщеному, як у старого, обличчі, — проява, та й годі.

Переказ:

Фея Рожа-Гожа пожаліла потвору і наділила Цахеса чарівним даром: три золоті волосинки на його голові дозволяли вважатися кращим, ніж він був насправді.

Розчісуючи чарівним гребінцем заплутане волосся Цахеса, Розабельверде змінила безрадісне життя нерозумного каліки-бідняка, давши шанс не лише здаватися, а й стати кращим.

Коли зморена сном мати Цахеса прокинулася, то побачила, що її дитина вперше зіп'ялася на ноги і промовила перші слова. Чарівним було й те, що місцевий пастор, зустрівши Лізу, запропонував узяти дитину на виховання. Селянка розуміє, що її дитина — великий тягар для будь-кого, тому не розуміє, чому її потворний син видався пасторові чудовим.

Цитата:

— О пані Лізо, пані Лізо, який же у вас милий та гожий хлопчик! Це ж справжня ласка Господня — така чудесна дитина. — Він узяв малого на руки, почав його пестити й зовсім, здається, не помічав, як негречний курдупель огидно мурчав та нявчав і намагався навіть укусити шановного панотця за носа.

Переказ:

Це почали діяти чари Рожі-Гожої. Алегоричний образ цієї героїні уособленням духовності і природності. Гофман пов'язує особу Рожі-Гожої з красою і чарівністю квітки.

Цитата:

Коли б я, ласкавий читальнику, і хотів надалі замовчати, хто ж така панна фон Рожа-Гожа, або, як вона часом називає себе, Рожа-Гожа-Зеленава, то ти, напевне, вже й сам здогадався б, що то була не звичайна собі жінка. Бо саме вона, погладивши та розчесавши чуба малому Цахесові, таємниче вплинула на нього, і він видався добросердому пасторові таким гарним та розумним хлоп'ям, що той аж узяв його за рідного сина.

Панна фон Рожа-Гожа була статечного вигляду, шляхетної величної постави і трохи гордої, владної вдачі. Її обличчя, хоч його й можна було назвати бездоганно прегарним, справляло іноді якесь дивне, майже моторошне враження, а надто як вона, за своїм звичаєм, нерухомо й суворо вдивлялася кудись перед себе. Здавалося, час не мав сили над нею, і вже саме це могло видатися декому дивним. Але в ній іще багато чого вражало, і кожен, хто над цим поважно задумався б, не міг би вийти з дива. По-перше, відразу впадала в око спорідненість тієї панни з квітками, що від них походило її ім'я. Бо мало того, що жодна людина, в світі не змогла б виплекати таких, як вона, чудових повних рож, — досить було їй устроїти якогось найсухішого патичка в землю, як із нього пишно та буйно зростали ті квіти. Потім, достеменно відомо, що вона під час своїх самотніх прогулянок у лісі провадила розмови з дивними голосами, які, либонь, лунали чи не з дерев або квітів, а то й із криничок та потоків.

Переказ:

З іронією автор розповідає, як запроваджувалась освіта в князівстві.

Цитата:

На розі кожної вулиці красувався едикт про запровадження освіти, а поліція вдиралася до палаців фей, конфісковувала їхнє майно і брала їх під арешт.

Самий лише Господь відає, як сталося, що фея Рожабельверде, єдина з усіх, за кілька годин до того, як запровадили освіту, довідалася про все і встигла випустити своїх лебедів на волю і приховати свої магичні трояндові кущі та інші коштовності. Вона знала навіть, що її вирішено залишити в країні, і хоч дуже нерадо, а скорилася.

Переказ:

Минає час. У Керпеському університеті навчається молодий поет Бальтазар, який кохає Кандіду, дочку свого професора Моша Терпіна.

Гофман продовжує іронізувати з приводу стану освіти в князівстві, якщо провідні професори такі, як Мош Терпін:

Цитата:

Він був, як уже сказано, професор природничих наук, пояснював, чому йде дощ, чого гримить, блискає, чому сонце світить удень, а місяць уночі, як і чому росте трава і багато іншого, та ще й так, що й кожній дитині було б зрозуміло. Найперше він зажив великої слави тоді, коли йому після багатьох фізичних дослідів пощастило довести, що темрява настає, головним чином, через брак світла.

Переказ:

На противагу іронії щодо образу професора Моша Терпіна, Бальтазар змальовується з романтичною піднесеністю.

Цитата:

Один із-поміж того потоку студентів одразу приверне твою увагу. Ти помітиш стрункого юнака років двадцяти трьох або чотирьох, із темних блискучих очей якого промовляє жвавий і ясний розум. Його погляд можна було б назвати майже сміливим, коли б не мрійна туга, що легким серпанком лягла на бліде обличчя і пригасила жагуче проміння очей. Його сурдут із чорного тонкого сукна, облямованого оксамитом, був пошитий майже на давньонімецький зразок; до сурдута дуже личив вишуканий, білий, як сніг, мереживний комірець, а також оксамитовий берет, що покривав гарного темно-каштанового чуба. Цей молодик, що тобі, любий читальнику, з першого погляду так припав до вподоби, — не хто інший, як студент Бальтазар, дитина поштивих і заможних батьків, скромний, розумний, пильний до роботи юнак, про якого я тобі, о мій читальнику, багато дечого маю розповісти в цій дивній історії, що оце саме надумав написати.

Переказ:

Несподівано в колі студентства з'являється Цахес, який має чудесний дар привертати до себе людей.

Цитата:

Коли це з сусідньої кімнати виступив їм назустріч професор Мош Терпін, ведучи лід руку маленького чудернацького чоловічка, і голосно вигукнув:

— Дами й панове, рекомендую вам обдарованого надзвичайними здібностями юнака, якому не важко буде здобути вашу приязнь і вашу повагу. Це молодий пан Циннобер, який щойно вчора прибув до нашого університету і має на думці студіювати право!

Переказ:

Хто б у присутності Цахеса не казав витончено, дотепно, емоційно, все приписувалося маленькій тупій потворі.

Так сталося і з юним поетом.

Цитата:

Бальтазар вийняв чистенько переписаний рукопис і почав читати. Його власний твір, що таки справді вилився з глибини поетичної душі, повний сили й молодого життя, надихав його щораз більше. Він читав усе палкіше, виливаючи всю пристрасть свого закоханого серця. Він затремтів з радощів, коли тихі зітхання ледве чутні жіночі

"Ох!" або чоловічі "Чудово... Надзвичайно... Божественно!" переконали його, що поема захопила всіх. Нарешті він закінчив. Тоді всі загукали:

— Який вірш! Які думки! Яка уява! Що за чудова поема! Яка милозвучність! Дякуємо! Дякуємо вам, найдорожчий пане Циннобере, за божественну насолоду!

— Що? Як? — скрикнув Бальтазар, але ніхто на нього не звернув уваги, бо всі ринули до Циннобера, що сидів на канапі, надувшись, як малий індик, і огидним голосом рипів:

— Будь ласка... будь ласка... коли вам до вподоби... це ж дрібниця, яку я похапцем написав минулої ночі.

Але професор естетики репетував:

— Чудовий... божественний Циннобере! Щирий друже, ти ж після мене перший поет на світі!

І тоді Кандида встала, підійшла, полум'яніючи, як жар, до курдупля, вклякнула перед ним і поцілувала його в гидкий рот із синіми губами.

Переказ:

Якщо ж Циннобер мерзенно нявчить, веде себе як тварина, обвинувачують когось іншого.

Цитата:

Малий так пронизливо заверещав, що аж луна пішла по всій залі, і гості злякано посхоплювалися зі своїх місць. Бальтазара оточили й почали питати один поперед одного, чого це він так жахливо кричав.

— Не ображайтеся, любий пане Бальтазар, — сказав професор Мош Терпін, — але це був таки чудернацький жарт. Ви, мабуть, хотіли, щоб ми подумали, ніби тут хтось наступив котові на хвоста!

— Кіт, кіт, проженіть kota! — скрикнула одна нервова дама й миттю знепритомніла.

— Кіт, кіт! — загукали двоє літніх добродіїв, хворі на таку саму ідіосинкразію, і кинулися до дверей.

Кандида, виливши цілий флакон нюхальної води на знепритомнілу даму, сказала тихо Бальтазарові:

— Бачите, якого лиха ви накоїли своїм огидним нявканням, любий пане Бальтазар!

А той зовсім не знав, що сталося. Почервонівши з сорому й досади, він не годен був спромогтися на слово, сказати, що це ж курдупель Циннобер, а не він так жахливо нявкав.

Переказ:

Лише вибрані відрізняють дії Циннобера від талановитих проявів інших людей. Навіть друг Бальтазара Фабіан і кохана дівчина Кандида не помічають жахливих чарів.

Як Бальтазар, так і знаменитий віртуоз-скрипаль Вінченцо Сбіоку, талановитий помічник судді Пульхер віддали свої знання і таланти на поталу "крихітці Цахесу": усі вважають це талантами Циннобера. Стан людей схожий на масовий психоз. Циннобер стає поважною особою у міністерстві закордонних справ.

До князівства прибуває доктор Проспер Альпанус, який насправді є магом. У магічному дзеркалі доктора віддзеркалюється істинна сутність Циннобера, потворного і лихого карлика.

Доктор Проспер Альпанус доводить Рожі-Гожій, що її дії приносять не добро, а зло — всім, хто оточує Циннобера.

Цитата:

— Ви, моя люба панно, — відповів на це доктор, — ви віддалися своїй природженій доброті і гайнуєте свій хист на нікчому. Циннобер є й буде, незважаючи на вашу ласкаву допомогу, малим потворним негідником, який тепер, коли розбився ваш золотий гребінець, відданий цілком у мої руки.

— Змилуйтеся над ним, докторе, — благала панна.

— А подивіться-но, будь ласка, сюди, — сказав Проспер, показуючи їй Бальтазарів гороскоп, який він склав.

Панна глянула й жалібно скрикнула:

— Ну, коли така справа, то я мушу поступитися перед вищою силою. Бідний Циннобер!

— Признайтеся, шановна панно, — сказав доктор, усміхаючись, — признайтеся, що жінки часом дуже легко піддаються дивацтвам: безоглядно задовольняючи якусь примху, яка зродилася в одну мить, вони не зважають на страждання, що їх завдають іншим. Циннобер мусить прийняти кару, але він ще доскочить і незаслуженої шани. Цим я віддаю належне вашій силі, вашій доброті, вашим чеснотам, моя дорога, найласкавіша панно.

Переказ:

Зламаний чарівний гребінець вже не діє. Залишилось вирвати чарівні волосинки, що роблять Циннобера в очах суспільства талановитим, розумним, красивим. Під час підготовки до заручин Кандиди і Цахеса Бальтазар з допомогою Фабіана вириває чарівні волосинки з голови Циннобера.

Усі враз побачили карлика таким, яким він був насправді. Маючи надію сховатися від натовпу, що реготав з "причепуреного павіана", Цахес біжить до свого палацу, де і тоне в срібному горщику.

Останні слова феї Рожі-Гожої біля померлого Цахеса пояснюють наміри чарівниці перетворити жалюгідну подобу людини на особистість, що прагнула б досягнути неосяжне.

Цитата:

— Бідний Цахесе! Пасинку природи! Я бажала тобі добра! Можливо, я помилялася, думаючи, що чудесний зовнішній хист, яким я тебе обдарувала, осяє благодієвим променем твою душу і збудить внутрішній голос, що скаже тобі: "Ти не той, за кого тебе вважають, тож намагайся зрівнятися з людиною, на чийх крилах ти, безкрила каліко, підносишся!" Але ніякий внутрішній голос у тобі не прокинувся. Твій зашкарублий, мертвий дух не зміг піднятися, ти не позбувся своєї дурості, брутальності, невихованості. Ах, якби ти залишився тільки маленьким нікчемою, невеличким,

неотесаним невігласом, ти уникнув би ганебної смерті!

Переказ:

Останнє прохання жалісливої феї до Проспера Альпануса — подбати про те, щоб після ганебної смерті Цахеса вважали за того, за кого, завдяки чарам, вважали за життя. Так воно і сталося.

Ще одне благодіяння феї стосується матері карлика, Лізи: на її ділянці росте чудова солодка цибуля, і жінка стає постачальницею князівського двору, її мінає бідність.

Бальтазар і Кандида справляють весілля. Казка, як завжди, має добре завершення. Але іронічний фінал "Кріхитки Цахеса" ніби звертає увагу читачів на приховану думку автора: у житті все набагато складніше.

[1] П'ядь — давня міра довжини, що дорівнювала відстані між кінчиками розчепіrenих великого і мізинного пальців (приблизно 20 см).

Переклад Є. Поповича

Коментар

Твір "Крихітка Цахес на прізвисько Циннобер" побудовано на антитезі — контрасті високого, прекрасного і заземлено-буденного, потворного: недосяжного романтичного ідеалу і вищої буденної реальності.

Важливою рисою індивідуального стилю Гофмана є наявність у "Крихітці Цахесі" іронії та гротеску¹.

З лукавством, глузуванням, удаваною серйозністю, одним штрихом іронії автор окреслює, наприклад, стан освіти в державі через образ професора природничих наук Моша Терпіна: "Найперше він зажив великої слави тоді, коли йому після багатьох фізичних дослідів пощастило довести, що темрява настає, головним чином, через брак світла".

Романтична іронія митця була способом піднесення над недосконалим середовищем, засобом вираження авторської позиції, авторського самоусвідомлення, романтичного протистояння дійсності.

У Гофмана гротеск виступає не лише у вигляді окремих компонентів твору, як окремий художній прийом, а й як структура — творчий принцип, як основа художнього світу письменника.

Створення химерного світу, де аномально сприймаються достоїнства людини — тупа потвора Цахес як талановитий симпатичний юнак — втілює глибинні тенденції, взаємозв'язки в суспільстві. "Світ навиворіт" через гротескову форму твору виявляє істинні процеси: "хворе" суспільство втратило моральні й духовні орієнтири, а члени суспільства, засліплені облудними словами й ідеями, через своє невігластво самі породжують кумирів-цахесів, від тиранії яких і страждають.

Запрошуючи читача до свого реалістично-фантастичного світу, Гофман змушує провести досить важку розумову роботу філософського осмислення твору: письменник передбачає появу цахесів-цинноберів, що, не замислюючись, ітимуть до досягнення своєї мети "по кістках" (історія людства знає такі постаті, яких на гребінь слави вивело засліплене суспільство).

Як романтик, письменник бачить джерела їх появи в занепаді освіти, культури, духовності, що панує в навколишньому світі.

[1] Гротеск (фр. grotesque — химерний, незвичайний, від італ. grotta — грот, печера) — принцип художньої типізації, для якого характерно химерне поєднання в єдиному цілому несумісних начал — фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного, високого і низького.